

<https://doi.org/10.59849/2313-5204.2023.2.27>

TURAN HÜSEYNOVA (Azerbaycan)*

CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAZILAN GRAMER KİTAPLARI

Doğuda dini kitapların, batıda ise edebi eserlerin doğru anlaşılmasına duyulan ihtiyaçtan dolayı gramer kitapları yazılmaya başlandı. İlk gramer kitaplarının tarihi Yunanlılar, Romalılardan başlıyor. Türkçe yazılmış ilk gramer kitabı ise “Divanu lügati’t Türk”tür. Bu kitap her ne kadar sözlük olarak değerlendirilse de Türk dilinin gramer özelliklerini bünyesinde barındıran en değerli eserlerden biridir.

Dilbilgisi kelimesi Yunanca “yazı” anlamına gelen “grama” kelimesindedir. Ama çağımızda bu kelime “yazı” anlamını kaybetmiştir. Türkçeye bu kelime Fransızcadan gelmiş ve daha sonra yerini “dilbilgisi” terimine bırakmıştır.

Gramer kitaplarına olan ilginin artması Tanzimat döneminden başlıyor. Tanzimat hareketiyle birlikte Batı’ya yönelen Osmanlılar, siyasi ve sosyal yapılarında değişiklik yapmanın yanı sıra dili sadeleştirmeye yönelik çalışmalar yapmaya da başladılar. Ahmet Cevdet ve Fuad Paşa’nın birlikte yazdıkları Kavaid-i Osmaniye’den (1851) başlayarak 1910 yılına kadar birçok gramer kitabı yayımlandı. Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e, yani 1908’e kadar gramer kitabı yazmanın esas yönü, Türk dilinin araçlarının Arap grameri kalıplarına göre yazılmasıydı. Bu kitaplarda edebi metin örneklerine rastlanmıyordu.

İstikamet sadeleşme olsa da bu kolay bir yol değildi ve uzun zaman gerektiriyordu. 1908-1928 yılları arasında Batılı bilim adamlarının fikirlerini kabul ederek gramer kitapları yazılmaya başlandı. Bu prensip üzerine yazılan ilk eser Hüseyin Cahit Yalçın’ın “Türkçe sarf ve nahiv” gramer kitabıdır. Bu kitapta Victor Hugo’dan Tolstoy’a, Fevrik Fikret’ten İsmail Safa’ya kadar pek çok eserden örnekler yer alıyor. Bu kitabın ardından çeşitli gramer kitapları yazılmıştır: A. Cevat Emre - Lisan-ı Osmani: Sarf ve Nahiv (1912), Fuat Köprülüzade, Süleyman Saip - Türk Dilinin Sarf ve Nahvi’si (1923), Mithat Sadullah Sander – “Türkçe” yeni Sarf ve Nahiv” (1924).

29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilanından sonra yapılması gereken en önemli konulardan biri de Harf ve Dil İnkılabıydı. Azerbaycan’ın 1927 yılında Latin alfabesine geçmesi Türkiye’yi iyi yönde sarstı. Nihayet 1 Kasım 1928’de “Türk harflerinin kabulü ve uygulanmasına dair kanun” kabul edildi. Böylece yeni alfabenin geliştirilip uygulanması sürecine “Harf Devrimi” adı verildi. Bu çalışma 8 Kasım 1928’de ilk gazetenin basılmasıyla başladı. Olayların gidişatı hızlandı ve 1928 yılında “Muhtasar Türkçe Grammeri” isimli 69 sayfalık bir kitapçık yayımlandı. Bu kitaptan yola çıkılarak kısa süre sonra çeşitli okul ders kitapları hazırlandı:

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Dilçilik Enstitüsü, Dr.. E-mail: turanhacili@gmail.com

Mithat Sadullah Sander - Yeni Türkçe Dilbilgisi (İstanbul 1929), Peyami Safa - Türkçe Dilbilgisi (İstanbul 1929), İbrahim Necmi Dilmen - Türkçe Dilbilgisi - Yeni Türkçe Dersleri (İstanbul 1929) ve diğerleri.

Atatürk'ün önderlik ettiği "Dil Devrimi", 1932 yılında Türk Dil Kurumu'nun kurulmasıyla hız kazandı. Asıl amaç dili Türkçeleştirmek iken gramer kitaplarında Arap ve Fars kalıplarını taklit etmek reddedildi. Amaç Türkçenin kendi yapısına dayalı bir gramer kitabı yazmaktı. Dil devrimi sırasında (1932-35), okullarda Arapça ve Farsça gramer dersleri kaldırıldı. O dönemde bu dersler yerine Türkçenin gramerini tam olarak yansıtan bir ders kitabına ihtiyaç vardı. Bu fikirle 1941 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bir gramer kitabı hazırlamaya başladı.

Tahsin Banguoğlu tarafından yazılan ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan Yüksek Dil Bilgisi Komisyonu tarafından değerlendirilen "Ana Çizgilerle Türkçe Dilbilgisi" (İstanbul 1940), öğretmenlerin okullarda kural ve dil bilgisi öğretmeleri için bir tür anket formu olarak hazırlanmıştı. Bu kitabın ana yönü, ses bilgisi, kelime bilgisi ve sözdiziminin kısa bir açıklamasının yanı sıra, morfolojiye ilişkin kapsamlı bir çalışmadır. 1941 yılında Jean Denu'nun "Gramaire de la langue Turgue" kitabı Ali Ulvi Elöve tarafından "Türk dili grameri (Osmanlı lehçesi)" başlığıyla Türkçeye çevrildi. Bu iki kitap, yani J. Denü ve Tahsin Banguoğlu'nun eserleri, 1945'ten sonra basılan tüm gramer ve ders kitapları için bir örnek oldu.
